

УДК 94+930+336.74 (477.4) «1812»

DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2020-10-105-127>

**FALSE ASSIGNATIONS OF THE NAPOLEON WARS:
MODERN HISTORIOGRAPHY**

**ФАЛЬШИВИ АСИГНАЦІЇ ДОБИ НАПОЛЕОНІВСЬКИХ
ВІЙН: СУЧАСНА ІСТОРИОГРАФІЯ**

**ФАЛЬШИВЫЕ АССИГНАЦИИ ВРЕМЕН
НАПОЛЕОНОВСКИХ ВОЙН: СОВРЕМЕННАЯ
ИСТОРИОГРАФИЯ**

Анатолій Сустретов,
аспірант кафедри суспільних
наук, інформаційної та
архівної справи
Sustretov73@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6313-7803
Центральноукраїнський
національний технічний
університет, пр.
Університетський, 8,
м. Кропивницький, Україна,
25006

Anatolii Sustrietov,
postgraduate of the Department
of Social Sciences,
Informational and Archival
Affairs
Sustretov73@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6313-7803
Central Ukrainian National
Technical University, 8,
Prospekt Universytetsky,
Kropyvnytskyi, Ukraine, 25006

ABSTRACT

The article examines the historiography of the spread of counterfeits in the circulation of money, which brought Napoleon's troops to Ukrainian lands as part of the Russian Empire. The aim of the article is to analyze the modern scientific achievements on the outlined issues. Coverage of the views of researchers will establish the existing ideas about the goals and objectives set by Napoleon on the campaign to make fake Russian banknotes, the place of printing counterfeits, time and geography of their

appearance in the Russian Empire, denominations of such notes, methods to prevent the spread of counterfeits, differences real banknotes, the total amount of such banknotes, as well as to outline the issues that need further study. The study highlights that among modern Ukrainian studies are particularly valuable those that introduce to the scientific achievements of archival materials on the history of money circulation in the territory of Dnieper Ukraine as part of the Russian Empire.

During the study, methods of synthesis and analysis, comparison, generalization were used, which led to a number of conclusions, found that there are differences in the views of researchers on the purpose of the French government during the Napoleonic Wars, as some authors consider the task of undermining the economy of the Russian Empire in this way. The scientific achievements of the history of money circulation of researchers A. Alekhov, O. Bayura, A. Bugrov, A. Boyko-Gagarin, A. Denisov, V. Kotsur, L. Muravyova, P. Nikolsky, V. Orlyk, S. Orlyk, I. Ryazantseva, O. Hital'sky, R. Shust, K. Yakovlev and J. Yakovleva are analyzed. The authors call the various centers for production of such notes, as well as the time when counterfeits came to the territory of the Russian Empire. Differences in modern scientific work also differ on the denominations that the French used to print fakes. In general, modern historiography requires further involvement of archival documents on the outlined issues, the study of regional features of the history of circulation of counterfeit notes, which were made by the French during the Napoleonic Wars.

Keywords: *money circulation, Napoleonic wars, paper banknotes, banknotes, counterfeiting.*

Постановка проблеми й актуальність дослідження.

Нажаль, проблема розповсюдження фальшивих грошей є достатньо актуальною в будь-який час та епоху, разом із тим, в сучасних умовах Українська державність має загрозу проникнення до нашого грошового обігу підробок з боку тимчасово невідконтрольних нашої владі територій. Тому

питання дослідження історії використання фальшивих грошей наполеонівською владою є важливим для висвітлення.

Аналіз останніх досліджень. Таким питанням історії грошового обігу, як фальшивомонетництво, займаються сучасні українські вчені та науковці С. Орлик, А. Бойко-Гагарін (Орлик, Бойко-Гагарін 2017), І. М. Рязанцева (Рязанцева, 2011). Проблематику наполеонівських фальшивих грошових знаків висвітлюють у власних наукових доробках дослідники А. Алехов (Алехов, 1998), О. Баюра (Баюра, 2012) А. Бугров (Бугров, 2015), А. Бойко-Гагарін та В. Коцур (Kotsur, Voiko-Gagarin, 2019), А. Денісов (Денисов, 2002), Л. Муравйова (Муравьева, 2011), П. Никольський (Никольский, 2012), В. Орлик (2012), О. Хитальський (Хитальский, 2012), Р. Шуст (Шуст, 2007), К. Яковлев, О. Яковлева (Яковлев, Яковлева, 2016; Яковлев, Яковлева, 2013) та інші. Деякими іншими питаннями проблем грошового обігу даного періоду займається А. Сустретов (Сустретов, 2019-а; Сустретов, 2019-б).

Метою статті постає аналіз сучасного наукового доробку з проблематики висвітлення проблем функціонування фальшивих асигнацій доби наполеонівських війн на українських землях, які входили до складу Російської імперії.

Постановка проблеми. А.В. Алехов 1998 року в «Нумізматичному альманасі» видав працю «Фальшивые деньги Наполеона» (Алехов, 1998). Загалом автор вказує, що фальшиві асигнації стають «соціальною епідемією» в багатьох містах імперії задовго до наполеонівських війн (зокрема, подробиці зустрічаються й в українських містах Києві та Миколаєві). Водночас, зауважує, що не розібравшись з проблемою в перші роки 1800-х, імперська влада вже через десять років зіштовхнулась вже не з представниками «доморощенных подделывателей ассигнаций», а з запланованою завчасно кампанією французької влади щодо масового насичення фальшивими асигнаціями грошового ринку імперії (Алехов, 1998).

Про факт розповсюдження фальшивок, А.В. Алехов зазначає, писали також й французькі військові історики. Водночас деякі дослідники заперечували ймовірність такої сторінки історії грошового обігу. Автор наводив твердження професора Богдановича, яке той висловив в статті «История Отечественной войны 1812 года» (*Історія Вітчизняної війни 1812 року*) (світ побачила в Санкт-Петербурзі 1859 р.), про відсутність будь-яких свідочств використання значної маси підроблених асигнацій Наполеоном заради нанесення економічної та фінансової шкоди Російській імперії.

А.В. Алехов вказує, що існували різні центри, звідки підроблені паперові грошові знаки доправлялись на землі імперії. Наприклад, одним з таких центрів могло слугувати м. Броди, звідки асигнації завозились в Одесу. Герцог де Рішельє 1814 р. наголошував на випадках, коли фальшивки направлялися поштою на ім'я місцевих торговців, який йшли з міст Могильова, Бердичева. До речі, А.В. Алехов наводив цікавий факт, що в Російській імперії кампанія з розповсюдження фальшивих грошей набагато раніше вже «пройшла апробацію». Подібні заходи мали місце щодо англійських фунтів стерлінгів а також білети Вінського банку (Алехов, 1998: 27-30).

А.Е. Денісов приділяв увагу питанням розповсюдження наполеонівських підробок на землях Російської імперії. Фальшиві асигнації використовувались на думку даного автора задля закупки армією французів фуражу, провіанту й в якості жалування власним офіцерам (Денісов, 2002). Навіщо французам виплачувати зарплату офіцерам своєї армії автор не пояснював.

Місцями друку паперових грошових знаків А.Е. Денісов називає Варшаву, Дрезден, Париж, також наводить ймовірність подібного процесу в Москві за часів, коли вона була окупована (Денісов, 2002: 93). Серед номіналів т. зв. «наполеонівок» зустрічаються 25, 50 та 100 рублів. Автор припускає, що підроблялись разом із тим номінали в 5 та 10 руб., хоча й такі

фальшивки «до настоящего времени неизвестны» (*до нашого часу невідомі*) (Денисов, 2002: 93). Наводячи інформацію про відсоткове співвідношення випущених асигнацій зразка 1786 року дослідник вказує, що: «встречаемость различных номиналов «наполеоновок» точно соответствует соотношению в обращении разных номиналов подлинных ассигнаций» (кількість різних номіналів «наполеонівок», які зустрічаються, повністю співпадає співвідношенню в обігу різних номіналів справжніх асигнацій) (Денисов, 2002: 93) (кількість фальшивок номіналом 25 рублів надруковано було в найбільшому обсязі, менше 50 руб. й зовсім незначна емісія 100 руб.).

А.Е. Денісов вказував, що на відміну від урядових інституцій, звичайне населення за умов високої якості підробок не відрізняли їх від справжніх. Тому завдяки секретному розпорядженню в 1813–1818 роках фальшиві асигнації вилучались без сплати компенсації. В цей час, автор зауважує, влада не мала змоги визначити масштаб розповсюдження «наполеонівок». З часом, протягом 1819-1821 років встановлювались правила обміну таких підробок. Заходи влади автор називає такими, що зупинили масштабне розповсюдження фальшивих асигнацій (Денисов, 2002: 94). Окрім усього, автор наводив основні зовнішні відмінності фальшивих «наполеонівок» від справжніх асигнацій. Наприклад, серед другорядних ознак зазначалася заміна літер «д» на «л» у словах «Государственный» та «Ходячею».

Р. Шуст звернув увагу на проблему підробок російських асигнацій. Він також вказував, що фальшиві асигнації були завезені разом із наполеонівськими військами. Автор пише про підготовку ще в 1810 році друку подібних асигнацій, коли на гравера французької армії Лалу було покладено завдання виготовити мідні кліше, щоб в подальшому виготовляти російські асигнації. Друкарня створювалась саме в Парижі «... якою керував брат особистого секретаря Наполеона Фен» (Шуст, 2007: 199).

Серед відмінностей у порівнянні зі «справжніми» фальшивки відрізнялись, як зазначає автор, тільки допущеними граматичними помилками, а також підписами, оскільки вони були надруковані, в той час як вони вписувались власноручно. Дослідник зазначає, що підроблялись «переважно» номінали 25, 50 та 100 руб., таким чином допускаючи ймовірність підробок інших номіналів. Щодо загальної суми підробок автор наводить цифру в 5614380 рублів, які були протягом 1813-1817 років виявлені Державним асигнаційним банком, й саме задля припинення поширення в грошовому обігу фальшивих асигнацій влада заборонила їх ввезення з закордону (Шуст, 2007: 200).

Авторський колектив у складі О.В. Колесникова, Д.І. Бойко, О.О. Коковіхіна у навчальному посібнику з історії грошей та фінансів не обійшли увагою проблематику історії фальшивомонетництва на теренах України загалом та, зокрема, підробок за часів Наполеона. Автор вказує, що засновані в Парижі потужності для виготовлення фальшивих грошових знаків спочатку призначалися проти Австрії. Дослідник наголошує, що через одруження Наполеона з Марією-Луїзою, донькою австрійського імператора, друк фальшивих державних казначейських білетів Віденського банку зупинили, водночас він вказує: «Фабрика буде без роботи дуже не довго. Перед війною 1812 р. почалось масове виробництво російських асигнацій номіналом 25 та 50 рублів» (Колесникова, Бойко, Коковіхіна, 2008: 88). Авторський колектив, таким чином, не згадує про інші номінали, щодо загального обсягу підробок також наводить суму в 70 млн. руб. Окрім того, автори наголошують на обмежену кількість купюр, які мали граматичні помилки (замість «д» літера «л») (Колесникова, Бойко & Коковіхіна, 2008: 88)

В дослідженні 2011 р. про грошовий обіг в Російській імперії в першій половині ХІХ ст. Л. Муравйова лише частково згадує й про фальшиві французькі асигнації. Автор говорить про наслідки такого впровадження фальшивок в грошовий обіг

імперії, а саме що це сприяло значному розбалансуванню фінансової системи. Серед способів проникнення підробок до ринку Російської імперії наводиться досить специфічний, французькі війська розплачувались фальшивками з місцевим населенням задля купівлі провіанту та фуражу, особливо із сільським населенням (варто зауважити, досить цікавий спосіб поведження окупаційних військ на теренах бойових дій). Л. Муравйова наголошує на значній кількості асигнацій, які були французькими підробками, й потрапили до селянства Російської імперії, оскільки їх вилучення спричинило би банкрутство домогосподарств та голод для населення (Муравьева, 2011:73).

Питаннями фінансового протистояння Російської імперії проти французів висвітлює П. Нікольський. В праці «Финансовая составляющая войны России против наполеоновского нашествия в 1812-1815 годы» (*Фінансова складова війни Росії проти наполеонівської навали в 1812-1815 роках*) наводить основні аргументи, які на думку Наполеона дозволили б виграти війну проти Російської імперії («во-первых, деньги; во-вторых, больше денег; в-третьих, еще больше денег» *по-перше:гроші; по-друге, більше грошей, по-третьє, ще більше грошей*) (Никольский, 2012: 76-83). Основним місцем друку грошей на території Франції П. Нікольський називає друкарню в м. Мало, й наводить дані про кількість верстатів тощо. Автор вказує, що заздалегідь французи намагались «зістарити» асигнації, щоб ті не викликали підозр й надання їм правдивого вигляду. П. Нікольський наводить різні варіанти й методи, завдяки яким французькі підробки російських паперових грошових знаків потрапляли до грошового обігу Російської імперії (зокрема й на землі Наддніпрянщини). Серед таких засобів називає досить малоефективний чи сумнівний, зокрема умисно в мішках для походів та чемоданах залишати фальшиві асигнації, щоб їх знайшли козаки або партизани, та, відповідно, в подальшому така знахідка потрапляла до фінансового обігу Російської імперії (Никольский, 2012: 77).

Т. Махрова в 2013 р. опублікувала працю, в якій висвітлювала проблематику підробок Наполеона. Впровадження підробок в грошовий обіг Російської імперії, на думку автора, почало відбуватись ще до вторгнення французьких військ на терени Російської імперії. Т. Махрова використовує термін економічна диверсія. Вона визначає номінали асигнацій, виготовлялись саме у Франції, а саме 100, 50 та 25 руб., й датовані вони були 1805–1811 роками (Махрова, 2013: 117).

В питаннях обсягів фальшивих асигнацій, які потрапили до фінансової грошової системи Російської імперії, вона спирається на військового історика І. Лапранді, сучасника війни, й вказує, що на початку війни таких асигнацій було 25 млн. руб. Зазначає, що в подальшому друк підробок віддувався у відповідності до військових успіхів французької армії, як приклад, автор вказує, немов, у битві при Березині до козаків потрапила французька карета, де знайшли гравірувальні дошки для підробок асигнацій номіналом 100 руб. Окрім того, вчена припускає друк фальшивих асигнацій у Москві, коли її зайняли французи (Махрова, 2013: 117), а також вказує, що вони могли бути високої якості, й асигнаційний банк мав значні складнощі із виявленням таких асигнацій.

Т. Махрова розкриває у власній праці іконографічні ознаки підробок. Зазначає, що літери в словах основного тексту розташовувались рівно, мало місце глибоке рельєфне тиснення, чіткий водяний знак, фарба була більш насичена, використовувалась якісний папір. Не оминула увагою автор недолік із гравіюванням підпису, уточнюючи, що з часом такий підпис не вицвітав й не набував коричневого відтінку. Вчена згадує й про орфографічні помилки літер «д» та «л» (у словах «государственная», «ходячий»), разом з тим, на відміну від інших дослідників, зауважує про іншу помилку – у літері «д» ліва нижня ніжка могла бути меншого розміру за праву. Окрім того, дослідниця вказує на «зайву уважність» французів до справи підробки асигнацій а саме що факсиміле російського

чиновника, який ставив печатку на справжні асигнації, тріснуло й залишало на купюрах дефект, однак французи скопіювали підпис без дефектів (Махрова, 2013:117).

Т. Махрова розділяє думку деяких інших дослідників, що французька влада платила власним солдатам фальшивими асигнаціями їхнє жалування (ймовірно, щоб солдати також використовували такі гроші підчас грошових операцій із місцевим населенням), а також що окупаційні війська розплачувались із селянами та містянами за фураж підробками. Хоча такі явища, на її думку, не мали системного характеру та були поодинокими. Вона називай причину цього, оскільки асигнації мали низьку реальну вартість, й населення (якщо враховувати, до речі, проблеми із асигнаціями, які почались задовго до війни з Наполеоном) надавало перевагу дзвінкій монеті асигнаціям, також французькі офіцери були незадоволені та чинили спротив таким операціям, коли їх жалування було у вигляді російських асигнацій (Махрова, 2013: 118).

Т. Махрова вважає, що майже неможливо встановити реальну суму фальшивих французьких паперових грошових знаків, які потрапили до грошового обігу Російської імперії. Окрім цифри 5614380 руб. за 1813-1817 рр., дослідниця вказує про 6794520 руб., які були виявлені у вигляді підробок протягом 1819-1821 рр. Фальшивки знаходили де завгодно, навіть в полкових касах (в 1814 році із 1,5 млн. руб. 300 тисяч були фальшивими). Здебільшого підробки ідентифікували у процесі сплати податей, в шинках, коли люди вимінювали асигнації на мідні монети в повітових казначействах, в асигнаційному банку, куди направлялись усі гроші у вигляді сплачених населенням податків від місцевих казначейств. Населення, яке розраховувалась підробками, як вказує Т. Махрова, не мали жодного відношення до виробництва таких асигнацій. Також вчена акцентує увагу на факті значного розповсюдження «наполеонівок», оскільки протягом усієї I половини XIX ст. місцевою владою у листуванні чи документах

згадуються факти виявлення фальшивих асигнацій, які були виготовлені французами (Махрова, 2013: 118).

Значної уваги підробкам російських паперових грошових знаків приділив у власному науковому доробку Н. Трошин, опублікувавши в 2013 році статтю: «Русские ассигнации французской подделки: мифы и факты» (*Російські асигнації французької підробки: міфи та факти*) (Трошин, 2013). Він окрім викладення суто фактологічного матеріалу, наводить ряд висновків щодо стану історіографії даного питання. Автор вказує, що майже увесь науковий доробок з проблематики іноземних авторів перекладено російською, відсутнім є критичний аналіз такої літератури. Натомість в російській історіографії сторінки історії грошового обігу французьких підробок майже не висвітленні, водночас архівні матеріали практично не залучалися. Чи не єдиною науковою роботою, присвяченою суто даному питанню він називає статтю М. Маршак (1986 року) (Трошин, 2013: 544).

Цікавим є твердження Н. Трошина, що фальшування російських асигнацій французькою владою є одними з найбільш міфологізованих сторінок історії війни з Наполеоном, й стосується це мети емісії фальшивок, кількості та центрів виробництва.

Н. Трошин вказує, що в популярній чи науково-популярній літературі метою фальшування постає намагання нанести шкоди російським фінансам. Однак, як зазначає автор, підробка грошей «ipso facto», тобто вже через факт існування наносить шкоду фінансовій системі, й не важливо хто саме цією справою займається. Той, хто підробляє гроші, ставить мету набагато банальнішу – власна нажива. Тому мета, на думку автора, могла бути більш прагматичною – утримання власного війська на ворожій території тощо (Трошин, 2013: 544-545).

Далі автор наводить аргумент про безпідставність думки про намагання Наполеона розладнати російську імперську фінансову систему, оскільки в такому разі він намагався би

впорнути в грошовий обіг фальшиві гроші набагато раніше до військових дій. Такого не відбулось: «и одна ассигнация французской подделки до самого начала войны в июне 1812 г. не пересекла границы» (Трошин, 2013: 545). Н. Трошин наводить факти, які говорять про намагання Наполеона навпаки підтримати курс асигнацій задля здешевшення військової кампанії.

Підає критичному аналізу Н. Трошин й з приводу місця друку підробок. Він наводить свідoctва самих французів-сучасників подій, що дана операція відбувалася в Парижі. Дослідник називає міфом твердження про емісії фальшивих асигнацій в Дрездені, а також Варшаві. Щодо друку фальшивок у Москві, автор вказує, що М. Маршак у власній праці вже наводила факти значних труднощів для налагодження подібної процедури в умовах походу армії (Трошин, 2013: 546-551). Н. Трошин розвінчує правдивість свідoctв сучасників, які вказували: «о каком-то станке, на котором якобы печатались деньги» (Трошин, 2013: 551). Устаткування для друку грошей в ті часи не відрізнялося від типографського устаткування, й, відповідно, скоріше використовувався для друку наказів тощо. Також емісія фальшивих асигнацій повинна була проводитись в режимі секретності.

Н. Трошин пише про те, що найбільше міфів виникло про кількість фальшивих асигнацій. Сучасники називали станом на 1812 рік суми до 400 млн. руб. Згодом ствердилися дві цифри – 70 та 20 млн. руб. М. Сперанський називав називав першу цифру. Автор наводить думку, звідки відомий державний діяч взяв подібну цифру. Через політичну опалу, що відбувалась зі М. Сперанським після 1812 року він до фінансової статистики доступу ймовірно вже не мав й навів в «Записках о монетном обращении» оцінював кількість випущених асигнацій в період з 1812 по 1815 роки в 184 млн. руб. Разом із 577 млн. руб. (станом на 1811 рік сума асигнацій) він отримав 761 млн. руб. Водночас. Реально у 1816 році в обігу знаходилось 831 млн. Саме цю різницю в 70 млн.

М. Сперанський охарактеризував як суму фальшивих асигнацій (Трошин, 2013: 553-554). Однак насправді в 1812-1815 роках емітована сума асигнацій була значно вищою.

Натомість, як говорить Н.Н. Трошин, автором цифри в 20 млн. є Д. Гур'єв завдяки його записках щодо стану фінансів. На основі доповіді міністра «О фальшивых ассигнациях» (*Про фальшиві асигнації*) відбулось слідство, опубліковані результати якого, на думку автора, рідко зустрічаються в літературі, оскільки французьким урядом передано до герцогства Варшавського фальшивок лише 2 млн. руб., й серед них до обігу серед населення потрапило лише 389370 руб. Бабільше, майже уся сума, окрім 25730 руб. була повернена. Натомість 474270 руб. направлені в Краків, а 1.5. млн. руб. до Дрездена (Трошин, 2013: 555).

До-речі, на відміну від А.Н. Денісова, який лише припускав ймовірність друку фальшивих асигнацій номіналами 5 та 10 руб., зазначаючи, що (станом на 2002 рік) науці такі випадки ще невідомі, Н.Н. Трошин у власній праці зазначає, що: «знакомство с секретными журналами Московского отделения Ассигнационного банка не оставляет никаких сомнений в том, что французами подделывались не только 100-, 50- и 25-рублёвые ассигнации, но также 5- и 10-рублёвые» (Трошин, 2013: 555). Дослідник вказує, що у розісланих циркулярах російської влади про фальшиві асигнації зазначалося про факт помилки на асигнаціях в 5 рублів – замість «пять» друкувалося «чать».

Загалом, аналізуючи статистику обміну фальшивих асигнацій на нового зразку протягом 1813-1821 рр., також 2 млн. фальшивок, які були передані міністром фінансів Франції Ю. Маре герцогству Варшавському й не значну кількість взагалі не виявлених фальшивок, Н. Трошін вказує на загальну суму фальшивих асигнацій – 6-6.5 млн. руб. (Трошин, 2013:556-558).

В підсумку, Н. Трошин говорить, що майже відсутніми є дослідження обігу наполеонівських фальшивок в окремих

регіонах. Також необхідно додати слушне твердження автора про неопрацьований величезний пласт архівних матеріалів, який містить цінну інформацію про відповідну проблематику.

А. Бугров в 2015 році в журналі «Деньги и кредит» (*гроші та кредит*) опублікував працю «Русская армия и ассигнации в 1813-1815 годы: малоизвестная страница антинаполеоновских войн» (*Російська армія та асигнації в 1813-1815 роках: маловідома сторінка анти наполеонівських війн*) (Бугров, 2015), де також приділив значної уваги питанням обігу фальшивих асигнацій, які були створені наполеонівською адміністрацією. До речі, автор також вказує на той факт, що французи платили власним військам фальшивками: «В отличие от наполеоновских войск, где практиковались выплаты фальшивками, русскую армию решено было снабдить бумажными российскими рублями» (Бугров, 2015: 66).

Автор вказує, що очікуючи спроби підробок асигнацій на місцях перебування імперської російської армії запроваджувалась смертна кара за подібні діяння. Далі автор наводить приклад, що на Волині в 1813 році фальшиві асигнації виявили на Волині: «В Бродах, за австрийской границей, в руки купца Пирхи попала 25-рублевая фальшивка, а затем похожие стали находить на российской стороне. Как удалось установить, «французы выпустили в Варшаве через посредство дюка де Бассано и какого-то банкира Френкеля до 20 млн руб. ассигнациями, разослав их в разные места» (*В Бродах, за австрійським кордоном, до рук купця Пирхи потрапила 25-руб. фальшивка, й згодом схожі стали знаходити на російському боці. Як вдалось встановити, «французи випустити в Варшаві через посередництво дюка де Бассано й якогось банкира Френкеля до 20 млн. руб. асигнаціями, й направив їх до різних місць*) (Бугров, 2015: 67). А. Бугров вже наводить відомості, що окрім підробок номіналами 25, 50 та 100 руб. були знайдені підробки у 5 руб.

Дослідник зазначає про ідеї боротьби із фальшуванням асигнацій (наводив ідею міністра фінансів «переменить

формати асигнацій», (змінити *формати асигнацій*) однак подібну методика відкинули через брак часу) (Бугров, 2015: 68). Окрім територій, на яких знаходились війська, підробки стали надходити до самої імперії з сусідніх країн. Автор наводить приклад, що в надісланому до Риги з Кенігсбергу грошовому пакеті з 50 тис. рублів 10 тис. виявились фальшивими. Окрім того, А. Бугров наводить твердження про факти видачі плати військовим офіцерам не справжніми асигнаціями (Бугров, 2015: 68).

З точки зору історії держави та права, К. Яковлев та О. Яковлева визначали деякі аспекти боротьби органів центрального галузевого управління в боротьбі із фальшивомонетниками, разом із тим згадували й про підробки часів наполеонівських війн. 1807 р., як зазначають автори, саме через загрозу зі сторони французів, було створено комітет загальної безпеки, який серед завдань також мав боротися з підробками грошей (Яковлев, Яковлева, 2013: 89). Автори також наводять спосіб за якого підробки потрапляли до обігу, коли найманці залишали валізи з речами, й поруч із ними знаходились фальшиві асигнації. Дослідники вважають, що фальшиві асигнації досягнули широкого розповсюдження, особливо номінали 25 та 50 руб. Хоча, як зазначається, французи й допускали орфографічні помилки на купюрах, це не сповільнювало їх впровадження до обігу, оскільки майже все населення Російської імперії не вміло читати, й звертало увагу лише на цифри, які ображались на паперових грошових знаках, разом із тим серед причин розповсюдження вказується їх висока якість. Загальна сума зазначається в 70 млн. руб (Яковлев, Яковлева, 2013: 90)

І. Рязанцева досліджувала історію боротьби з підробкою грошових знаків на території України за часів Російської імперії. Однак здебільшого вона торкається процесуальної тематики санкцій за підробку грошей або технологічних аспектів протидії такому явищу (Рязанцева, 2011). І. Скоморових у власній дисертації обмежилась згадкою про

ситуацію в грошовому обігу після війни з Наполеоном, зазначивши: «Становище ускладнювало ввезення великої кількості великої кількості фальшивих рублів наполеонівськими військами. Уряд мусив втрутитися у ситуацію і в 1816 р. встановив офіційний курс, який становив 25 коп. сріблом за один асигнаційний рубль» (Скоморович, 2017:197).

2019 р. фундаментальне дослідження щодо підробок паперових грошових знаків в часи війни з Наполеоном опублікували В. Коцур та А. Бойко-Гагарін (Коцур & Бойко-Гагарін, 2019). Особливу цінність публікації складають матеріали з архівних джерел фондів історичних музеїв та архівів України про французьку фінансову диверсію, як автори називають історію із французькими підробками. Разом із тим, дослідники визначили суттєво доповнили наявні на сьогодні типи підробок російських імперських асигнацій, які містили помилки в написах й надали повний список таких паперових грошових знаків.

Висновки. Таким чином, існують відмінності в поглядах дослідників щодо мети, цілей та завдань використання французькою владою під час наполеонівських війн фальшивих асигнацій, оскільки окремі автори вважають міфом завдання підірвати економіку Російської імперії таким чином. Авторами називаються різні центри виготовлення подібних асигнацій а також час, коли підробки потрапили до терен Російської імперії. Різняться в сучасному науковому доробку також щодо номіналів, які французи використовували для друку підробок, деякі дослідники стверджують факт існування підробок номіналами 5 та 10 руб, інші роблять лише припущення. Загалом, сучасна історіографія потребує подальшого залучення архівних документів з окресленої проблематики, вивчення регіональних особливостей історії обігу фальшивих асигнацій, котрі були виготовлені французами під час наполеонівських війн.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алехов А.В. Фальшивые ассигнации Наполеона. *Нумизматический альманах*, 1998, №3. С.27-40.
2. Баюра А. Наполеоновские выпуски фальшивых российских ассигнаций. *Банкаўскі веснік*. 2012. С. 62–65
3. Бугров А.В. Русская армия и ассигнации в 1813–1815 годы: малоизвестная страница антинаполеоновских войн. *Деньги и кредит*. 2015. №7. С. 66-71.
4. Денисов А.Е. Государственные бумажные знаки России, которые использовались в денежном обращении с 1798 по 1917. Часть 1. Государственные бумажные денежные знаки 1769-1843 годов. Москва: 2002. 139 с.
5. Колесников О. В., Бойко Д. І., Коковіхіна О. О. Історія грошей та фінансів. 2-ге видання виправлене та доповнене: Навч. пос. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 140 с.
6. Никольский П.С. Финансовая составляющая войны России против наполеоновского нашествия в 1812–1815 годы. *Гуманитарные науки*. №3, 2012. С. 76-83.
7. Махрова Т. К. Из истории денежного обращения России в период наполеоновского вторжения. *Правоворядок: История, теория, практика. Научно-практический журнал*. Челябинск: ООО «Эскуэла», 2013. №1. С. 116-123.
8. Муравьева Л.А. Деньги и денежное обращение в России в первой половине XIX в. *Финансы и кредит*. №21. 2011. С.71-80. С.73.
9. Орлик В.М. До питання фінансової складової війни 1812 р. *Вітчизняна війна 1812 р. і Україна: погляд крізь віки: тези доповідей міжнар. наук.метод. конф.*, Київ, 5 грудня 2012 р. Київ, 2012. С.34-36.
10. Орлик С.В., Бойко-Гагарін А. Фальшивомонетництво в Україні в роки Першої світової війни. *Український нумизматичний щорічник*. 2017. №1. С. 143-164.
11. Рязанцева І. М. Боротьба з фальшивомонетництвом на українських землях у складі Російської імперії в середині XVIII – кінці XIX ст. *Право і безпека*. Х. :Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2011. С.35-38.

12. Скоморович І.Г. Еволюція та функціонування грошової системи в Україні: дис. ...докт. екон. наук: 08.00.01. Львів, 2017. 479 с.

13. Сустретов А. Інформаційний потенціал історіографічних джерел з проблем реформ грошового обігу М. Сперанського. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2019. № 8. С. 264–283. DOI: 10.31470/2518-7600-2019-8-265-283

14. Сустретов А. Паперові грошові знаки Російської Імперії на українських землях в дореформений період: історіографія ХІХ – початку ХХ ст. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2019, № 7. С. 187–215. DOI: 10.31470/2518-7600-2019-7-197-215

15. Трошин Н.Н. Русские ассигнации французской подделки: мифы и факты. *Отечественная война 1812 года. Источники. Памятники. Проблемы: Материалы Международной научной конференции, 2-4 сентября 2013 г.* С. 544-559.

16. Хитальский О. «Наполеоновки»: знаменитые фальшивки Отечественной войны. *Водяной знак*. 2012. 6 (98). С. 10-11.

17. Шуст Р.М. Нумізмати́ка: історія грошового обігу та монетної справи в Україні. Київ: Знання, 2007. 376 с.

18. Яковлев К.Л., Яковлева О.Н. К вопросу о взаимодействии Министерства внутренних дел и Министерства финансов в сфере борьбы с фальшивомонетничеством в российской империи в первой половине XIX века. *Труды Академии управления МВД России*. 2016. № 4 (40). С. 93-95.

19. Яковлев К.Л., Яковлева О.Н. К вопросу об участии органов центрального отраслевого управления в борьбе с фальшивомонетничеством в Российской империи. *Труды Академии управления МВД России*. 2013. № 1 (23). С. 89-93.

20. Kotsur V., Boiko-Gagarin A. Napoleon russian forged assignments in Naddniprianshchyna (over Dnipro land). *East European historical bulletin*. Issue 11. Drohobych, 2019. P. 66-77. DOI: 10.24919/2519-058x.11.170701

REFERENCES

1. Alekhov, A.V. (1998). Fal'shivye assignatsii Napoleona [Fake Napoleon's banknotes]. *Numizmaticheskiy al'manakh – Numismatic almanac*. 3. 27-40 [in Russian].

2. Bajura, A. (2012). Napoleonovskie vypuski fal'shivyh rossijskih assignacij. [Napoleonic issues of fake Russian notes]. *Bankayški vesnik – Bank Bulletin*, 19/564. 62-65 [in Russian].
3. Bugrov, A.V. (2015). Russkaya armiya i assignatsii v 1813–1815 gody: maloizvestnaya stranitsa antinapoleonovskikh voyn [Russian army and banknotes in 1813-1815: a little-known page of the anti-Napoleonic wars]. *Den'gi i kredit – Money and credit*. 7. 66-71 [in Russian].
4. Denisov, A.E. (2002). *Gosudarstvennye bumazhnye znaki Rossii, kotorye ispol'zovalis' v denezhnom obrashchenii s 1798 po 1917. Chast'1. Gosudarstvennye bumazhnye denezhnye znaki 1769-1843 godov* [State paper notes of Russia, which were used in money circulation from 1798 to 1917. Part 1. State paper money notes of 1769-1843]. Moskva [in Russian].
5. Kolesnykov, O. V., Boiko, D. I., Kokovikhina, O. O. (2008). *Istoriia hroshei ta finansiv. 2-he vydannia vypravlene ta dopovnene: Navch. Pos.* [History of money and finance. 2nd edition corrected and supplemented: Textbook]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
6. Nikol'skiy, P.S (2012). Finansovaya sostavlyayushchaya voyny Rossii protiv napoleonovskogo nashestviya v 1812–1815 gody [The financial component of the Russian war against the Napoleonic invasion in 1812-1815]. *Gumanitarnye nauki – Humanitarian sciences*. 3. 76-83 [in Russian].
7. Makhrova, T. K.(2013). Iz istorii denezhnogo obrashcheniya Rossii v period napoleonovskogo vtorzheniya [From the history of monetary circulation in Russia during the Napoleonic invasion.]. *Pravovoryadok: Istoriya, teoriya, praktika. Nauchno-prakticheskii zhurnal – The rule of law: History, theory, practice. Scientific and practical journal*. 1. 116-123 [is Russian].
8. Murav'yeva, L.A. (2011). Den'gi i denezhnoe obrashhenie v Rossii v pervoy polovine XIX v. [Money and money circulation in Russia in the first half of the XIX century] *Finansy i kredit – Finance and credit*. 21.71-80 [in Russian].

9. Orlyk V.M. (2012) Do pytannia finansovoi skladovoi viiny 1812 r. . [To the question of the financial component of the War of 1812]. *Vitchyzniana viina 1812 r. i Ukraina: pohliad kriz viky - The Patriotic War of 1812 and Ukraine: a look through the ages*. 34-36 [in Ukrainian].

10. Orlyk, S.V., Boiko-Haharin, A. (2017). Falshyvomonetnytstvo v Ukraini v roky Pershoi svitovoi viiny [Counterfeiting in Ukraine during the First World War]. *Ukrainskyi numizmatychnyi shchorichnyk – Ukrainian Numismatic Yearbook*. 1. 143-164 [in Ukrainian].

11. Riazantseva, I. M. (2011) Borotba z falshyvomonetnytstvom na ukrainskykh zemliakh u skladi Rosiiskoi imperii v seredyni XVIII – kintsi XIX st. [The fight against counterfeiting in the Ukrainian lands as part of the Russian Empire in the mid-eighteenth - late nineteenth century]. *Pravo i bezpeka – Law and security*. 3. 35-38 [in Ukrainian].

12. Skomorovych, I.H. (2017). Evoliutsiia ta funktsionuvannia hroshovoi systemy v Ukraini [Evolution and functioning of the monetary system in Ukraine]. *Doctor's thesis*. Lviv, 2017 [in Ukrainian].

13. Sustrietov, A. (2019-a). Informatsiinyi potensial istoriohrafichnykh dzherel z problem reform hroshovoho obihu M.Speranskoho [Information potential of the historiographical sources about problems of M. Speranskyi's money circulation reforms of]. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia – Society. Document. Communication*. 8. 265-283. DOI: 10.31470/2518-7600-2019-8-265-283 [in Ukrainian].

14. Sustrietov, A. (2019-b). Paperovi hroshovi znaky Rosiiskoi Imperii na ukrainskykh zemliakh v doreformenyi period: istoriohrafiiia XIX – pochatku XX st. [Paper banknotes of the Russian Empire on Ukrainian lands in the pre-reform period: historiography of the XIXth – early XXth centuries.] *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia – Society. Document. Communication*, 7, 197-215. DOI: 10.31470/2518-7600-2019-7-197-215 [in Ukrainian].

15. Troshin, N.N. (2013). Russkie assignatsii frantsuzskoy poddelki: mify i fakty [Russian bank notes of the French counterfeit: myths and facts]. *Otechestvennaya voyna 1812 goda. Istochniki. Pamyatniki. Problemy: Materialy Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii – Patriotic War of 1812. Sources. Monuments. Problems.* 544-559 [in Russian].

16. Hital'skij, O. (2002) «Napoleonovki»: znamenitye fal'shivki Otechestvennoj vojny. [«Napoleonic»: the famous forgeries of the Patriotic War]. *Vodjanoj znak – watermark.* 6 (98). 10-11 [in Russian].

17. Shust, R.M. (2007). *Numizmatyka: istoriia hroshovoho obihuta ta monetnoi spravy v Ukraini* [Numismatics: the history of money circulation and coinage in Ukraine.]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

18. Yakovlev K.L., Yakovleva O.N. (2016). K voprosu o vzaimodeystvii Ministerstva vnutrennikh del i Ministerstva finansov v sfere bor'by s fal'shivomonetnichestvom v rossiyskoy imperii v pervoy polovine xix veka [On the issue of interaction between the Ministry of Internal Affairs and the Ministry of Finance in the field of combating counterfeiting in the Russian Empire in the first half of the 19th century]. *Trudy Akademii upravleniya MVD Rossi – Proceedings of the Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs of Russia.* 4 (40). 93-95.

19. Yakovlev K.L., Yakovleva O.N. (2013). K voprosu ob uchastii organov tsentral'nogo otraslevogo upravleniya v bor'be s fal'shivomonetnichestvom v Rossiyskoy imperii [On the question of the participation of central sectoral administration bodies in the fight against counterfeiting in the Russian Empire]. *Trudy Akademii upravleniya MVD Rossii – Proceedings of the Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs of Russia.* 1 (23). 89-93.

20. Kotsur, V. P. & Boiko-Gagarin, A. S. (2019). Napoleon russian forged assignations in Naddniprianshchyna (over Dnipro land). *East European historical bulletin.* (11). 66-77. DOI: 10.24919/2519-058x.11.170701 [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується історіографія питання розповсюдження в грошовому обігу фальшивих асигнацій, які привносили наполеонівські війська на українські землі у складі Російської імперії. Метою статті постає аналіз сучасного наукового доробку з окресленої проблематики. Висвітлення поглядів дослідників дозволить встановити наявні уявлення про цілі та завдання, які ставились Наполеоном щодо кампанії виготовлення фальшивих російських асигнацій, місця друку підробок, час та географію їх появи на землях Російської імперії, номінали такого роду асигнацій, методи запобігання розповсюдження підробок, відмінності в порівнянні зі справжніми асигнаціями, загальну суму таких грошових паперових знаків, а також окреслити проблематику, яка потребує подальшого вивчення. У дослідженні висвітлено, що серед сучасних українських досліджень особливо цінними є такі, що вводять до наукового доробку архівні матеріали з історії грошового обігу на території Наддніпрянської України у складі Російської імперії.

Під час роботи над даним дослідженням було використано методи синтезу та аналізу, порівняння, узагальнення, завдяки яким досягнуто низки висновків, встановлено, що існують відмінності в поглядах дослідників щодо мети використання французькою владою під час наполеонівських війн фальшивих асигнацій, оскільки окремі автори вважають міфом завдання підірвати економіку Російської імперії таким чином. Проаналізовано науковий доробок з історії грошового обігу дослідників А. Алехова, О. Баяри, А. Бугрова, А. Бойко-Гагаріна, А. Денісова, В. Коцура, Л. Муравйової, П. Нікольського, В. Орлика, С. Орлик, І. Рязанцевої, О. Хітальського, Р. Шуста, К. Яковлева та Я. Яковлевої. Авторами називаються різні центри виготовлення подібних асигнацій, а також час, коли підробки потрапили до терен Російської імперії. Різняться в сучасному науковому доробку також погляди щодо номіналів, які

французи використовували для друку підробок. Загалом, сучасна історіографія потребує подальшого залучення архівних документів з окресленої проблематики, вивчення регіональних особливостей історії обігу фальшивих асигнацій, котрі були виготовлені французами під час наполеонівських війн.

Ключові слова: грошовий обіг, наполеонівські війни, паперові грошові знаки, асигнації, фальшивомонетництво.

АННОТАЦІЯ

В статье исследуется историография вопроса распространения в денежном обращении фальшивых ассигнаций, которые привносили наполеоновские войска на украинские земли в составе Российской империи. Целью статьи является анализ современного научного потенциала означенной проблематики. Освещение взглядов исследователей позволит установить существующие представления про цели и задания, которые ставились Наполеоном на счет кампании изготовления фальшивых российских ассигнаций, места изготовления подделок, времени и географии их появления на землях Российской империи, номиналы такого рода ассигнаций, методы предотвращения распространения подделок, отличия в сравнении с оригинальными ассигнациями, общую сумму таких денежных бумажных знаков, а также определить проблематику, которая требует дальнейшего изучения. В исследовании показано, что среди современных украинских исследований особенно ценными являются такие, которые вводят в научный потенциал архивные материал по истории денежного оборота на территории Надднепрянской Украины.

Во время работы над данным исследованием были использованы методы синтеза и анализа, сравнения, обобщения. Благодаря которым достигнуто ряд выводов, определено, что существуют различия во взглядах исследователей по поводу целей использования французской властью во время наполеоновских войн фальшивых ассигнаций,

поскольку некоторые авторы считают мифом задания подрыва экономики Российской империи таким образом. Проанализирован научный потенциал по истории денежного обращения исследователей А. Алехова, О. Баюры, А. Бугрова, А. Бойко-Гагарина, А. Денисова, В. Коцура, Л. Муравьевой, П. Никольского, В. Орлика, С. Орлик, И. Рязанцевой, О. Хитальского, Р. Шуста, К. Яковлева и Я. Яковлевой. Авторами называются разные центры изготовления подобных ассигнаций, а также время, когда подделки попали на территорию Российской империи. Отличаются в современном научном потенциале и взгляды насчет номиналов, которые французы использовали для производства подделок. В целом, современная историография требует дальнейшего использования архивных документов избранной проблематики, изучения региональных особенностей истории оборота фальшивых ассигнаций, которые были изготовлены французами во время наполеоновской войны.

Ключевые слова: денежный оборот, наполеоновские войны, бумажные денежные знаки, ассигнации, фальшивомонетничество.